

Gdańsk, dnia 9 czerwca 2016r.

dr hab. prof. UG Rafał Ożarowski
Zakład Stosunków Międzynarodowych
i Studiów Strategicznych
Instytut Politologii WNS
Uniwersytet Gdański

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Artura Pohla
Główne determinanty polityki bezpieczeństwa Izraela na początku XXI wieku,
napisanej pod kierunkiem prof. UAM dr. hab. Radosława Fiedlera

Izrael jest państwem, którego polityka od dziesięcioleci wywołuje sporo kontrowersji. Przez wielu ekspertów i badaczy działania tego państwa są oceniane niejednoznacznie. Niektórzy rozumieją wyjątkowe położenie, w jakim znalazł się Izrael od samego początku swojego istnienia i w ten sposób próbują tłumaczyć różnorodne jego działania w sferze polityczno-militarnej. Inni badacze z kolei nie znajdują żadnego uzasadnienia, które usprawiedliwiłoby zarówno aktywność Izraela wobec palestyńskich Arabów w Strefie Gazy, na Zachodnim Brzegu Jordanu, jak i stosowanie niekonwencjonalnych metod działania. Szczególnego znaczenia przy takiej okazji nabiera sprawa masakry z 1982 roku w palestyńskich obozach w Libanie - Sabra i Szatila, której dokonały chrześcijańskie bojówki za przyzwoleniem izraelskiego wojska. Wydarzenie to, podobnie jak wiele innych do dnia obecnego jest przedmiotem dyskursu, analiz i daleko idących ocen.

Bliski Wschód jest regionem o wysokim stopniu konfliktogenności z dużą dynamiką zachodzących tam wydarzeń. Wojna w Syrii jest tego przykładem. Konflikt ten od małej iskry zapalnej przeobraził się w międzynarodową wojnę, która stała się globalnym ogniskiem zapalnym. Z tego powodu analiza bezpieczeństwa podmiotów w regionie Bliskiego Wschodu jest niezwykle ważna, szczególnie na rzecz zrozumienia specyfiki relacji i zjawisk tam występujących. W nurt tych potrzeb wpisuje się rozprawa doktorska mgr. Artura Pohla pt. *Główne determinanty polityki bezpieczeństwa Izraela na początku XXI wieku*, w której Autor przedstawił dylematy bezpieczeństwa Izraela na bazie utrwalonej kultury strategicznej tego państwa.

Temat pracy odnosi się do czynników sprawczych warunkujących politykę bezpieczeństwa Izraela na początku XXI wieku. Na wstępie należy docenić wybór tematu dokonany przez Doktoranta z uwagi na kilka elementów.

Po pierwsze, problematyka bezpieczeństwa Izraela jest zagadnieniem rzadko poruszonym w nauce polskiej, a jej analiza w oparciu o wybrane determinanty i z szerokim uwzględnieniem aspektu kultury strategicznej ma nowatorski charakter. Pod tym względem rozprawa stanowi oryginalny wkład Doktoranta w rozwój nauki polskiej.

Po drugie, podjęcie się takiego tematu wymaga szerokiej wiedzy z zakresu specyfiki funkcjonowania państwa Izrael, jego struktur państwowych, uwarunkowań *stricte* historycznych, które doprowadziły do podjęcia wielu działań politycznych i militarnych w przeszłości oraz znajomości relacji i powiązań Izraela z innymi państwami w regionie i poza regionem. Ważna jest tu umiejętność krytycznego podejścia, z racji tego co zaznaczyłem na samym początku, czyli dostępności różnorodnych opracowań, niejednoznacznych wyjaśnień często zabarwionych czynnikiem ideologicznym, które wypaczają wizerunek i obraz działania państwa Izrael. Pokazuje to, że analiza polityki bezpieczeństwa Izraela jest zadaniem niełatwym i bardzo złożonym.

Po trzecie, analiza wybranego przez Autora rozprawy tematu wymagała od niego dotarcia do wielu dokumentów i materiałów, ekspertyz i opracowań, tak aby rzetelnie pod względem merytorycznym, jak i z uwagi na detale faktograficzne przedstawić omawianą problematykę, czemu mgr Pohl musiał sprostać.

Rozprawa liczy 282 strony i składa się z wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia. We wstępie Doktorant zawarł **podstawy metodologiczne** swojej pracy. Sprecyzował przedmiot badań i cel badawczy. Postawił hipotezę badawczą i siedem pytań badawczych oraz pięć pomocniczych hipotez. Istotne jest to, iż hipoteza ta jest silnie skorelowana z tematem i treścią rozprawy, i co najważniejsze odnosi się do całości rozprawy. Pytania badawcze zostały sformułowane prawidłowo i w pełni wypełniają pomocniczą rolę na rzecz zweryfikowania hipotezy.

Uwagi kieruję natomiast do hipotez pomocniczych. Nie można bowiem zgodzić się z pierwszą hipotezą pomocniczą, że Izrael na przełomie wieków uzyskał stan względnego bezpieczeństwa, z racji relatywnej przewagi potencjału militarnego nad wrogimi wobec niego podmiotami lub w efekcie doprowadzenia do zawarcia z nimi porozumień pokojowych (s.18).

Po pierwsze samo sformułowanie jest nieprecyzyjne, bowiem doktorant nie wyjaśnia czym jest „stan względnego bezpieczeństwa” oraz co oznacza „relatywna przewaga”? Autor nie sformułował wyraźnie i dokładnie tej hipotezy.

Po drugie, w mojej ocenie, bez względu na okres czasu w swojej historii Izrael nigdy nie znalazł się w stanie „względnego bezpieczeństwa”. Nie było tak nawet na przełomie wieków po wycofaniu się z Libanu, gdyż jak się okazało zagrożenie ze strony Hezbollahu

nadal pozostało. Stan „względnego bezpieczeństwa” możemy rozpatrywać tylko w warunkach pokojowego i przyjaznego środowiska międzynarodowego, a Bliski Wschód dla Izraela nie stanowi takiego obszaru.

Po trzecie przewaga potencjału militarnego nie gwarantuje stanu bezpieczeństwa, co pokazała wojna Izraela z Hezbollahem w 2006 roku, kiedy mieliśmy do czynienia z typowym konfliktem asymetrycznym, w którym jedna strona ma nieproporcjonalnie mniejszy potencjał militarny od silniejszego przeciwnika.

Po czwarte, hipoteza ta stoi w konflikcie ze stwierdzeniem, które mgr Pohl przedstawił na samym początku streszczenia wskazując, że „państwo Izrael, mimo istnienia już od prawie siedemdziesięciu lat, nadal nie osiągnęło stanu bezpieczeństwa. Na początku XXI wieku w jego otoczeniu wciąż istnieją zagrożenia”.

Odnosząc się do ostatniej hipotezy pomocniczej, wskazać należy, iż zakłada ona perspektywiczną wizję polityki bezpieczeństwa Izraela w oparciu o działania siłowe i wyprzedzające. Jest to powielenie sposobu funkcjonowania Izraela praktycznie w całym okresie jego istnienia. Jej sformułowanie nie jest zatem niczym odkrywczym i myślę, że Autor mógł nie dodawać tej hipotezy, która co do zasady niewiele wnosi do wyjaśnienia całokształtu polityki bezpieczeństwa Izraela.

We wstępie Doktorant wymienił również następujące metody badawcze zastosowane w rozprawie:

- a) metoda systemowa średniego poziomu,
- b) metoda wyjaśniania genetycznego,
- c) metoda krytycznej analizy dyskursu,
- d) metody prognostyczne,
- e) metoda analizy treści

Metody te zostały faktycznie w dysertacji wykorzystane.

Jednakże Autor nie ujął w wyżej wymienionym katalogu co najmniej kilku innych technik badawczych, które zastosował w rozprawie m.in. analizę dokumentów i elementy analizy statystycznej.

Ponadto we wstępie Autor przedstawił strukturę pracy, dokonał selekcji determinant kształtujących politykę bezpieczeństwa Izraela, co uznaję za bardzo ważny element metodologiczny rozprawy, szczególnie z uwagi na świadomość Doktoranta o trudnościach w odniesieniu się do wszelkich czynników w tym zakresie (s.24).

Odniesienie się do wykorzystanej literatury w rozprawie ma charakter lapidarny i Autor mógł z pewnością pokusić się o szerszą krytyczną analizę, wskazując m.in., z jakiego

powodu niektóre publikacje zasługują na uznanie, a które zawierają tezy, z jakimi Autor się nie zgadza.

Struktura pracy zasługuje na pozytywną ocenę, chociaż nie jest wolna od moich uwag (co zostanie wyjaśnione przy omówieniu poszczególnych rozdziałów). Poza omówionym już wstępem, pierwszy rozdział ma charakter teoretyczny i zawiera szerokie wprowadzenie do współczesnych koncepcji bezpieczeństwa. Rozdział drugi został poświęcony historycznym uwarunkowaniom bezpieczeństwa Izraela. Rozdział III i IV stanowią meritum pracy, zaś ostatni rozdział stanowi część prognostyczną. Pracę wieńczy zakończenie, spis tabel i wykresów, spis rycin i bibliografia, która liczy sobie aż 33 strony i jest sporządzona bardzo rzetelnie.

Baza źródłowa wykorzystana w rozprawie jest obszerna i zasługuje na uznanie. Świadczy, to o dokładnym zapoznaniu się z dostępnymi materiałami dotyczącymi analizowanej problematyki. Na bazę źródłową składają się dokumenty, książki i druki zwarte, rozdziały w pracach zbiorowych i artykuły, badania opinii publicznej i źródła danych statystycznych, materiały z internetowych portali informacyjnych oraz materiały ze stron internetowych agend rządowych i pozarządowych. Poza polskojęzycznymi materiałami bibliograficznymi, w rozprawie zostały wykorzystane w szerokim zakresie materiały w języku angielskim. Szczególnie cennymi materiałami są wszelkie dokumenty wykorzystane w pracy.

Znajomość literatury przedmiotu przez Doktoranta została zaznaczona w pracy i nie podlega zakwestionowaniu. Brakuje tu jedynie kilku pozycji, które Autor mógł wykorzystać, m.in. z zakresu dokumentów mgr Pohl nie skorzystał z:

- a) jednego z najlepszych zestawień dokumentacyjnych dotyczący historii i polityki zagranicznej Izraela – *Israel in the Middle East. Documents and Readings on Society, Politics, and Foreign Relations, Pre-1948 to the Present*, pod red. Itamara Rabinovicha i Jehudy Reinharza;
- b) ważnej z punktu widzenia czynnika militarnego i tym samym kultury strategicznej publikacji autorstwa Mordechaia Bar-Ona *Never-Ending Conflict. Israeli Military History*;
- c) interesującej publikacji Agnieszki Bryc – *Izrael 2020. Skazany na potęgę?*. Szkoda również, że autor nie odniósł się do cenionej publikacji Pinar Bilgin, *Regional Security in the Middle East. A critical perspective*.

Język pracy jest poprawny i nie budzi większych zastrzeżeń. Dość często jednak zdarzają się literówki. Pod tym względem rozprawa nie jest dopracowana. Poniżej podaje kilka wybranych przykładów:

- s. 20 jest genetycznegoa – powinno być genetycznego;
- s. 32 jest głównie – powinno być głównie;
- s. 36 jest zalicz trzeba – powinno być zaliczyć trzeba;
- s. 52 jest potęgą – powinno być potęgę;
- s. 62 jest przewróceniu - powinno być przywróceniu;
- s. 69 w tytule jest bezpieczeństwa - powinno być bezpieczeństwo;
- s. 69 jest uwarunkowania - powinno być uwarunkowań;
- s. 73 jest nieodległego - powinno być niepodległego;
- s. s. 101 jest krytykę - powinno być krytyki.

Dokonując oceny **treści pracy** należy podkreślić jej zgodność z tematem pracy.

W **rozdziale I** Doktorant dokonał wyjaśnienia zagadnień teoretycznych z zakresu bezpieczeństwa. Przedstawił ujęcie bezpieczeństwa przez pryzmat trzech ważnych teorii stosunków międzynarodowych tj. liberalizmu, konstruktywizmu i realizmu.. Rozdział ten oceniam pozytywnie. Na szczególną uwagę zasługuje wyjaśnienie koncepcji bezpieczeństwa w ramach teorii liberalnej i konstruktywistycznej, w tym odniesienie się do zjawiska sekurytyzacji. Nieco niżej oceniam wyjaśnienie koncepcji bezpieczeństwa przez pryzmat teorii realistycznej z uwagi, iż Doktorant za bardzo skoncentrował się tutaj na analizie elementów samej teorii i zmarginalizował w tym przypadku odniesienie się teorii realizmu do samego bezpieczeństwa.

W moim przekonaniu w niniejszym rozdziale brakuje również podrozdziału dotyczącego polityki bezpieczeństwa państwa, który zawierałby próbę teoretycznego ujęcia modeli prowadzenia takiej polityki przez współczesne państwo z uwzględnieniem obecnych zagrożeń i wyzwań, a także z pełnym doborem strategii, metod i środków, jakie państwa stosują realizując cele na rzecz utrzymania lub poprawy stanu bezpieczeństwa. Obecność takiego podrozdziału jest uzasadniona tytułem rozprawy, w którym występuje kategoria „polityki bezpieczeństwa”. Ponadto Doktorant na s. 54 zastosował termin „liberalna nauka o bezpieczeństwie”. Chciałbym zwrócić uwagę, że nie występuje taki „rodzaj” nauki, a sama nauka o bezpieczeństwie może być jedynie rozpatrywana w ujęciu liberalnym.

W części rozdziału I poświęconej ramom pracy Doktorant określił kulturę strategiczną jako „ciekawą propozycję teoretyczną”. Uważam, że z racji tego, że kultura strategiczna ujmowana jest jako element składowy szerszej w swoim znaczeniu kultury politycznej państwa i w rozprawie stanowi fundament do rozważań, powinna być przez Autora uznana za element metodyczny w ramach konceptualizacji pracy.

Nie można zgodzić się z argumentacją, że w społeczeństwie izraelskim mamy wiele kultur strategicznych (zob. przypis nr 27, s.66). Kultura strategiczna w warunkach istnienia państwa jest jego atrybutem a nie czymś, co przynależy do różnych grup społecznych. Tym bardziej, że takie stanowisko zajmuje sam Doktorant przedstawiając rozprawę, w której podstawę do wszelkiej analizy stanowi kultura strategiczna Izraela.

Poza tym w kontekście tego rozdziału mam jedną uwagę techniczną. Rycina nr 4 ze strony 67 jest taka sama jak rycina nr 1 na stronie 20.

Rozdział II jest ciekawie i poprawnie napisany i skonstruowany. Doktorant umiejętnie dokonał analizy historycznych uwarunkowań bezpieczeństwa Izraela z uwzględnieniem najważniejszych wydarzeń. Jedyne zastrzeżenie do tej części pracy, można mieć w zakresie materiałów źródłowych - Doktorant za bardzo przywiązał się do korzystania z jednego źródła – publikacji A. Chojnowskiego, J. Tomaszewskiego, *Izrael* z 2003 roku.

Rozdział III poświęcony wewnętrznym determinantom polityki bezpieczeństwa Izraela w XXI wieku jest niezwykle interesujący i w moim przekonaniu jest to najlepsza część pracy. Na uwagę zasługuje umiejętny dobór wewnętrznych determinantów przez Doktoranta i mocne osadzenie ich w kontekście historycznym.

W **rozdziale IV** Doktorant przedstawił zewnętrzne determinanty polityki bezpieczeństwa Izraela w XXI wieku. Podobnie jak poprzedni, rozdział ten stoi na wysokim poziomie merytorycznym. Mgr Pohl wymienił tu najważniejsze determinanty czyli relacje z państwami bliskowschodnimi, szczególnie sąsiadującymi bezpośrednio z Izraelem oraz z aktorami niepaństwowymi, w tym szczególnie z libańskim Hezbollahem.

Uważam jednak, że można było jeszcze dodać część poświęconą relacjom z ważnymi podmiotami państwowymi na arenie międzynarodowej – Rosją, Chinami i Indiami. Szczególnie stosunki izraelsko-rosyjskie są warte analizy ze względu na pochodzącą z tego państwa mniejszość żydowską osiadłą na terytorium Izraela i obecnie rozwijające się wzajemne relacje polityczne.

W **zakończeniu** Autor zweryfikował hipotezę badawczą. Zastrzeżenia mam jedynie co do weryfikacji wspomnianych już przeze mnie hipotez pomocniczych, w szczególności tej odnoszącej się do stanu relatywnego bezpieczeństwa, jakie miałyby osiągnąć Izrael na początku XXI wieku. Nie zgadzam się z weryfikacją tej tezy i na miejscu Autora nie przeceniałbym ówczesnych okoliczności międzynarodowych, w jakich znalazł się Izrael. Negocjacji pokojowych z Syrią praktycznie nie było i trudno to definiować w kategorii prawdziwych negocjacji. Obydwie strony raczej dokonywały wzajemnego sondowania się co do ewentualnych ustępstw. Kwestia Wzgórz Golan w tamtym czasie była zaporą nie do ominięcia. Poza tym po wyjściu wojsk izraelskich z Libanu Hezbollah nie zaprzestał swoich działań zbrojnych wobec państwa izraelskiego. W roku 2000 załamały się izraelsko-palestyńskie rozmowy pokojowe, a już w wrześniu tego samego roku wybuchła II intifada. Te kilka argumentów przeczy poczuciu relatywnego bezpieczeństwa, w którym Izrael się nigdy nie znajdował włącznie z czasami obecnymi. Niemniej jednak formę i pozostałe uzasadnienia w zakończeniu uznaję za poprawne.

Podsumowując, pragnę podkreślić oryginalność, rzetelne przedstawienie problemu badawczego oraz bardzo wysoką wartość merytoryczną pracy, która spełnia wszelkie wymogi rozprawy doktorskiej i **wniosuję o dopuszczenie magistra Artura Pohla do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

